

Dr. Ivan Kovačević, Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj i Slavoniji 1867–1914. Institut za savremenu istoriju i NIP Export - press, Beograd 1972; strani 470.

Obsežno delo Ivana Kovačevića je časovno omejeno na obdobje med nastankom najstarejšega delavskega društva na Hrvaškem in prvo svetovno vojno, teritorialno pa na ozemlje, ki je z uvedbo dualizma prišlo pod upravo Ogrske, razen Reke. Medtem ko je teritorialna omejitev razumljiva, je manj jasna časovna razdelitev. Avtor deli obravnavano delo v dve fazi: začetki delavskega gibanja 1867 – 1903 in krepitev delavskega gibanja 1904 - 1914. Skrajni časovni meji sta prepričljivi, le da je za leto 1867 zelo pomembna tudi uvedba dualizma. Manj jasna pa je letnica, ki loči obe fazi, čeprav je res, da se druga začenja s poletom svetovne ekonomike po triletni splošni gospodarski krizi in z dobo največjega vzpona hrvaškega delavskega gibanja do prve svetovne vojne.

Kovačević je obdelal skoraj pet desetletij trajajoče obdobje takole. Najprej je prikazal bistvene značilnosti ekonomskega razvoja, nato je raziskal številčno stanje delavskega razreda, njegovo razporeditev glede na teritorij in gospodarske panoge ter spol in starost, dolžino delovnega dne, plače, njihovo kupno moč in cene, vprašanje socialne zaščite in zavarovanja ter boj delavcev za boljše delovne oziroma življenjske možnosti. Njegovo pojmovanje delavskega razreda ne zajema le industrijskih delavcev, ampak vse tiste, ki so odvisni izključno od prodaje svojih fizičnih sil kapitalu. Zajema torej kmečki proletariat (delavce brez zemlje ali z majhno ohišnico in kmečki polproletariat), obrtne delavce, kamor šteje tudi tiste obrtnike, ki delajo brez pomočnikov ali vajencev, in pravi industrijski proletariat. Zelo je pozoren tudi do mladoletnih delavcev in žensk.

Avtor poudarja, da ima večino v vsem obravnavanem obdobju kmečki proletariat. Tako stanje ne izvira le iz agrarne strukture Hrvaške in Slavonije, kjer so velika veleposestva zahtevala ogromno delovne sile, ampak tudi iz stalne proletarizacije malih kmetov. To je sprožilo tudi neka migracijska gibanja iz prenaseljenih županij Hrvaške proti vzhodu. Tudi mesta so privabljala veliko prebivalstva, čeprav se je hrvaška veleindustrija v prvi fazi razvijala na podeželju (lesno predelovalna industrija). Konec prejšnjega stoletja pa se je začel večati delež mestnega proletariata, k čemur je delno pripomogla tudi kriza v lesno-predelovalni industriji.

Delovni čas je bil zlasti v prvem obdobju izredno dolg in je bilo malo razlik med kmečkim in industrijskim proletariatom. Oboji so delali po 13 do 18 ur. Z industrijskim razvojem se je delovni čas industrijskega delavstva vse bolj krajšal, medtem ko je položaj kmečkih delavcev še naprej ostajal slab, pridružili pa so se jim še delavci iz tistih obrti, na katere je pritiskala konkurenca industrijske produkcije.

Zaradi velikega pritiska delovne sile je bila mezda zelo nizka. V obdobju do 1900 je tako nominalno kot relativno celo padla. Kovačević poudarja, da je bilo hrvaško delavstvo med najslabše plačanimi v Evropi. Izboljšanja so dosegli le v nekaterih industrijskih panogah, vendar je bilo to posledica večje intenzivnosti dela, tehnološkega razvoja in v zadnjem obdobju tudi delavskega gibanja. Nekatere kategorije so se skušale reševati celo s korakom nazaj. Avtor poudarja, da so morali delavci v čevljarski, tkalski, mizarski in še v nekaterih drugih vrstah obrti delati celo ob nedeljah, da so se lahko preživeli.

Delavstvo je dobilo osebno svobodo že veliko pred uvedbo dualizma, vendar Kovačević ugotavlja, da je bila fevdalna tradicija zelo močna. Čutili so jo zlasti poljedelski delavci, hlapce in deklice pa primerja celo s sužnji. Tudi cehovskih spon se obrtno delavstvo dolgo časa ni moglo otresti. Na podlagi sicer redkih poročil delavskih

inšpektorjev avtor dokazuje, da je bila oblast izredno popustljiva glede izvajanja obrtnega reda in obrtnih zakonov, ki so urejali delovne in življenjske razmere delavcev. Varstva mladine in žena skoraj ni bilo. Zakonodaja je sicer prepovedovala njihovo zaposlovanje na izpostavljenih mestih, vendar je hkrati dopuščala toliko izjem, da so te postale skoraj pravilo.

O kakšni obsežni socialni zakonodaji seveda ne more biti govora, čeprav se je v letih pred prvo svetovno vojno začelo rahlo spreminjati na boljše. Bratovske zakladnice in druge oblike vzajemne delavske pomoči so imele v prvem obdobju še močno cehovsko tradicijo, zato so težko prestopale okvire obrata ali stroke. Do opaznih premikov je prišlo pod vplivom mednarodnega delavskega, zlasti sindikalnega gibanja. Država je izdala zakon o ureditvi zdravstvenega in neugodnega zavarovanja, vendar Kovačević dokazuje, da so zakone izvajali površno.

Prva delavska društva na Hrvaškem, ki so nastala konec šestdesetih let, spominjajo avtorja bolj na cehovske bratovščine kot na organizirane oblike delavskega gibanja. Prevladujoč vpliv so imeli namreč obrtniški delavci in celo mojstri. Šele pod vplivom delavskega gibanja na Madžarskem je prišlo do sprememb tudi na Hrvaškem. Razmah je onemogočala zakonodaja, saj so obrtni red in zakoni najstrože prepovedovali politično delovanje delavstva. Kljub vsemu je prišlo v letih 1889-1894 do vala mezdnih gibanj, kar je imelo za posledico ne samo izboljšanje mezd, ampak tudi sklenitev prvih kolektivnih pogodb. Na začetku devetdesetih let je delavsko vrenje zajelo podeželje v Hrvaškem Zagorju, severovzhodni Slavoniji in Sremu. Vanj se je vključila tudi 1894. nastala socialdemokratska stranka. Na njenem drugem kongresu so sklenili, da je treba ustanoviti po vaseh socialistične klube. Tega gibanja nista mogla zatreti niti prvi proces v Mitrovici 1895., ne drugi šidski dve leti kasneje. Leta 1904 je prišlo do novega vala, zaradi česar je morala stranka ustanoviti 1906 posebni sekretariat za kmete.

Legalizacija sindikatov 1907. leta je dala delavskemu gibanju nov zalet. Delavski razred je postajal čedalje pomembnejši politični dejavnik. Kovačević poudarja, da je bilo gibanje vseskozi zelo internacionalno, zato ni bilo imuno pred nekaterimi revizionističnimi nazori nemškega in avstrijskega socialističnega gibanja.

Avtor pri svoji analizi delavskega razreda dokumentira vse trditve s podatki, ki jih uvršča v tabele med tekstom, in s triintridesetimi posebnimi tabelami na koncu knjige. Zato imajo njegove trditve o neugodnem položaju delavstva vse drugačno težo, kot smo sicer vajeni. S prikazom delavčevega delovnega mesta, njegovega delavnika, nominalne in relativne mezde, njegovega stanovanja, življenja zunaj tovarne, nevarnosti, ki pretijo njegovemu zdravju, in končno vzrokov njegove smrti, je pokazal na tiste momente, ki edini razložijo vzroke za njegovo politično delovanje. S tem sicer ne trdimo, da je delo popolno in brez pomanjkljivosti. Kovačeviću pa moramo izreči priznanje za izredno težavno in zahtevno delo, mimo katerega ne bo mogel noben zgodovinar delavskega gibanja pri nas.

Stane Granda